

И. П. ЗИМЦОВИЋ
Београд

„ЗОРА.“

КЊИЖЕВНИ РАД
СРПСКОГ ЋАЧНОГ ДРУШТВА
У БЕЧУ.

С ДОДАТКОМ.

У БЕЧУ.

НАКЛАДОМ СРПСКОГ АКАДЕМИЧ. ДРУШТВА „ЗОРЕ.“

ШТАМПАРИЈА ЈАНКА С. КОВАЧЕВА У БЕЧУ.

1875.

„ЗУБИ“ ЛАЗЕ ИЛИЋА

Зоран Ваџић

Др Лаза Илић је рођен у Зајечару 1852. године. Основну школу и прва четири разреда гимназије завршио је у Зајечару, а V и VI разред у Београду. По завршеном VI разреду уписао се на Правни факултет Велике школе. На наговор др Стевана Мачаја 1871. године уписује Медицински факултет у Бечу. По избијању Првог српско-турског рата (1876) прекида студије и ступа као лекар у санитарску службу. Постављен је за бригадног лекара II класе Пожаревачке бригаде. Своје учешће у овом рату описао је у *Белешкама једнога лекара из 1876. и 1877. године* објављеним у месечнику за књижевност и науку *Побраћимсџиво*. У доктора медицине промовисан је 21. јуна 1880, а указом од 16. јула 1880. постављен за физикуса V класе у округу топличком. Као окружни, општински и болнички лекар службовао је у Зајечару, Прокупљу, Чачку и Алексинцу. Као лекар је у Брестовачкој бањи радио 26 година. По Ивањданском атентату на Краља Милана (1899), др Лаза Илић, „физикус округа нишког, са седиштем у Алексинцу, стављен је у стање покоја, с пензијом, која му по годинама припада“. Од новембра 1900. године до смрти обављао је дужност физикуса округа тимочког, са седиштем у Зајечару. На Првом конгресу српских лекара и природњака (1904) излаже веома запажен рад *Пелагра, сељачка и сиротињска болест*.

Учествовао је у политичком животу Србије као један од првака Народне радикалне странке. У периоду од 1885. до 1901. више пута је биран за посланика. За сенатора је изабран 1901. године. Као сенатор учествовао је у избору Петра Карађорђевића за Краља Србије (1903).

Др Лаза Илић, један од наших најугледнијих и најутицајнијих лекара на размеђу 19. и 20. века, припада плејади лекара Срба који ће „своју племениту професију, већ у првој деценији 20. века учинити *културојворном*“ (Б. Димитријевић). Иако је безмало цео свој животни и радни век провео у Зајечару његов глас далеко се чуо, захваљујући пре свега бројним радовима које је објављивао у

Српском архиву за целокупно лекарство, Делу и Народном здрављу. Др Лаза Илић је као писац био изузетно плодан. Објавио је више од 50 радова међу којима су и они којима је циљ ширење и популарисање медицинских знања у народу.

Краљ Александар га је „желећи дати доказа [свог] нарочитог благоволења“ одликовао 2. августа 1893. године Орденом Двоглавог белог орла V реда.

Др Лаза Илић је окончао своје земаљске патње испијајући отров 26. јануара 1918. године.

Лаза Илић је пример личности кристализоване идејама које су формирале дух нашег радикализма у 19. веку. Васпитаван у духу либералног национализма, утемељене ставове о народу и држави током студија надградиће социјалистичким идејама Светозара Марковића. Као студент био је ватрени присталица Омладинског покрета [4:177].

Српско друштво „Зора“ основано је у Бечу 4. октобра 1863. Једна белешка са прве странице записника оснивачког састанка објашњава разлог настајања овог друштва: „Сваке године месеца октобра праштају се српски синови од своје породице и мила завичаја и полазе у туђ свет на науке, куда их родитељи и други родољуби шаљу; од тих синова дошао је приличан број ове године у Беч да слуша науке на факултетима и другим заводима. Као синови српског народа верни својим обичајима, договоре састанак, на ком ће међу собом да се упознају, братски поздраве и пољубе. Сакупљени донесоше собом још једну племениту жељу, која им јако на срцу лежи, јер ће, ако се у истини створи, сваком поједином а и целом народу од користи бити. – Сакупљени желе склопити друштво, у ком ће се душевно познати међу собом, као што су се лично данас упознали.“ [1:7].

Друштво је по оснивању понело име „Задруга“. Јасна је симболика овог имена. Реч *задруга* у српском језику има вишеструко значење. Она може означавати заједницу с већим бројем чланова повезаних блиским крвним сродством, удружење основано да би се обављала каква делатност, али и заједницу, савез, људи уопште. На Другом састанку одржаном 11. децембра 1863. године, студент медицине Лазар Станојевић, потоњи лекар у Новом Саду и Београду, предложио је да се „Задруга“ крсти именом „Зора“, јер „зора природе води за собом бели дан и јарко сунце, зора слоге развила се већ међу нами а и зора наших умотвора данас сутра ће а може бити и који час међу нама оживети. Желим дакле да тако у трострукој зори

окупани и бели данак и јарко сунце дочекамо.“ Његов предлог је акламацијом прихваћен [2:8].

На Трећем састанку Милан Јовановић говори о потреби постојања једног потпорног друштва „јер би се само под тим видом од владе могло одобрење добити за *литерарно друштво, које ми желимо*.“ [3:7]

Приликом усвајања Статута овог друштва, на предлог њеног председника Милана Јовановића, после бурне дебате прихваћено је да се „онострани Срби у штатутима као искључени из овог друштва наведу.“ Тај предлог правдао је прагматичним разлогом „да ће се тим добити лакше одобрење од власти“. Истине ради, одобрење од власти да се друштво званично региструје тражено је тек после десет година [3:8].

На седници одржаној 11. новембра 1865. године прочитано је писмо студената Срба из Кнежевине Србије, који позивају Србе из Аустрије, да се организују у једно друштво. Овај предлог је са одушевљењем прихваћен и започети су преговори који су довели до сједињења свих Срба студената у једно друштво. Први период у животу „Зоре“ завршава се 7. маја 1866. уједињењем тадашње „Зоре“ и српског друштва „Задруга“, које су основали 1865. године студенти Срби из Србије. Том приликом, новоизабрани секретар „Зоре“ Владан Ђорђевић предлаже „да *Зора* позове сва српска омладинска друштва да саставе какву тврђу сvezу међу собом, како би у ово критичко доба, у коме се сад налази наш народ било слоге бар у једном сталежу.“

Састанак уједињења српских омладинских друштава, са обе стране Саве и Дунава, одржан на Велику Госпојину 1866. године у Новом Саду, „био је врло добро посећен и одушевљено поздрављен и од омладине и од старијих“ [3:20]. „Зора“ је изабрана за књижевног заступника Уједињене Омладине.

Други период у животу друштва „Зора“, обележен великим успонима и још већим падовима, окончан је 1873. године, када друштво у складу са важећим законима подноси захтев за одобрење Статута од стране власти.

У октобру 1873. године конституише се „Зора“ као „српско академичко друштво у Бечу“. Чланови могу бити Срби студенти у Бечу, без обзира на то одакле су. Циљ обновљеног друштва је „(а) научно образовање својих чланова предавањем и разговором и (б) друштвена забава неговањем песме“ [1:32].

У току 1874. године састанци су одржавани двонедељно и на њима су чланови друштва држали предавање о каквој научној теми. Предавачи су били: 1. Стеван Костић, техн.: „О бури“; 2. Коста

Берић, техн.: „О отровима“; 3. Јован Симеоновић, техн.: „О животу и делима Њутновим“; 4. Иса Кордић, техн.: О астрономији старих Грка“; 5. Моја Медић, технич.: „О варењу“; **6. Лаза Илић, лекар:** „О зубима“; 7. Јован Смедеревац, техн.: О обожавању сунца“; 8. А. М. Матић, профес. кандидат: „О теоријама топлоте“; 9. Васа Теодоровић, техн.: „О води, при ниској температури“; 10. Јован Симеоновић, профес. кандидат: „Са земље на месец“; **11. Лаза Илић, лекар:** „Рад и здравље“; 12. Владимир Шајковић, техн.: „Из народне економије“; 13. Никола Прица: „Ваздух и вегетација“; 14. Коста Берић, техн.: „О дарвиновој теорији“ (из два пута); 15. Душан Живановић, слуш. уметничке академије: „Архитектура у XIX веку“ (подвлачења ЗВ) [1:33].

У обновљено друштво „Зора“ ступила су само двојица студената из Кнежевине Србије, пише Тодор Стефановић Виловски у својим успоменама, „лекар Лаза Илић (сада лекар у Зајечару) и Миливоје Е. Јосимовић (сада директор српских државних железница у Београду). Остали српски ђаци нису хтели учествовати у раду новог друштва“.

О Лазином ангажману у друштву „Зора“ пише и Сава Бјелановић (1850–1897), политичар и публициста, вођа српског народа у Далмацији крајем 19. века, који је у Бечу студирао Правни факултет. „Сећам се још једнога ‚савременика‘ из Србије. То је био Лаза Илић, у оно доба слушаоц медицине, сад лијечник и вођа радикалне странке у Зајечару. Долазио је у наше српско друштво. Момак висок, крупан и здрав као дреновина, био је Илић. Мишица му је као бедра обичнога човјека. У њемачкијем гимнастичкијем дружинама свакоме је односио мегдан. А кад би стао говорити, одсјецао би крупне бесједе као и он што је био. Купили смо се око њега као тићи. (...) Ова успомена од младости увијек ће ме пратити, као лијепи сан.“ [4:180]

У предговору алманаха „Зора“ који је објављен 1875. године потписан је и Лаза Илић: „Књижевни одбор Српског академичког друштва ‚Зоре‘, председников заменик Лаза Илић“. [1:IV]

У академском друштву „Зора“ Лаза Илић ће 1874. године одржати своја прва јавна предавања. Предавање под називом „Зуби“ штампано је у алманahu „Зора“ наредне, 1875, године и то је први објављени рад Лазе Илића [1:55].

ЗУБИ

(Зора књижевни рад српског ђачког друштва у Бечу, наклагом српског академич. друштва „Зоре“, 1875, стр. 55-68)

Ситни зуби
Два низа бисера,
Кад се смеје
Ко да бисер сеје
Нар. песма

Ето тако пева српски певач кад хоће да нам у свакој песми црта дивну девојку; а тако лепо својство одликује и сваког човека, па био он момак или девојка, муж или жена. Од колике је важности имати добре зубе, то ћу да покушам, да вам у кратко споменем, а ви ћете да се упрепастите кад се опоменете и кад увидите како се грдно грешите на спрам тог истинског бисера.

Српски певач истина спомиње и обрвице, он не заборавља ни трепавице ни крила ластавице, само да нам што јасније и подпуније представи лепу слику красног чеда, које га је очарало, па је тако срањује са највећим благом; шта више он је понекад немоћан да нам ма какву слику црта, већ нам у једном изразу каже све, тако: „кад је виђо моја стара мајко, око мене окрете се трава.“ Али преко свега заиста уноси певач бисер – зубе и ако не је белџина бисерова зуба израз доброте; здрави су зуби неприметно жућкасти, то не треба да нашег певача дира, он је казао кад тако зуб срањује и како му је драг и како га скупо цени, баш ко зрно бисерово или још много и много више.

Но неје само српски певач који се одушевљава за тај драгоценни дар нашега тела, већ ћемо ми да нађемо и друге верне сведоке који нас уверавају, да је то наше наслеђе од мајке природе вредно и вредније но 32 зрна правога бисера. Велику њиову вредност видимо ми и при њиовом стварању. Још у прво доба у утроби материној, у другом месецу, примећева се њиов почетак, ко малих кесица, који се доцније све више и више развијају, док не постану онакви, да нам у врло многим погледу неисказане услуге чине. Од другог месеца, природа је у непрестаном раду, да их изведе похвално, да се мајсторица не стиди свог дела. У скривеним жљебовима ради се неуморно и непрекидно ко у каквој кошници, па опет зато свако добро дело треба времена; ако хоће да је стално и вековно; па тако и зуби, тек шестог или седмог месеца после порођаја почињу да из румених десна беле главике помаљају, на весеље милим родитељима,

који на њих ко на веснике радости изгледају. Прваци су увек два секутића један до другог на долњој вилици, а после њих почиње рад весело напредовати; за четири до шест недеља па су и два секутића горње вилице ту, свака четврта или шеста недеља донесе два нова зуба, сад се појаве још два на долњој вилици са обе стране, па после за то време на горњој. Четири зуба доле, четири горе красе уста, ми их називамо *секутићима*. Само ти име каже да се њих добро чуваш. Они секу страховито, нашто им њиова длетаста круна служи. Сад је ред на *пасјаци* са сваке стране по један и горе и доле, а њих претекну први долњи и горњи *кутњаци*, и тек кад су се ови угњездили, покажу се и чврсти пасјаци, најпре на долњој вилици као и сви остали зуби, па после на горњој. Још по један кутњак са сваке стране, на свакој вилици, и дете имаде својих двадесет зуба, које ми *млечњацима* називамо. Зуби су најбољи доказ против назора биљоједаца. Њиов облик показује нам да је човеку намењена како животињска тако и биљна рана. Кутњаци су слични зубима животиња, које траву пасу, а пасјаци се одликују шиљастом дугачком круном какве особито код грабљивих месождера добро развијене видимо, као код курјака, лава и паса, са којима они рану цепају и којих се нека наша браћа још једнако врло добро служе при прождирању сирове меса. Абисинцу само онда сирово говеђина прија, кад је поједе док се пуши, док је „тазе“. Ми изображенији довијамо се свакојако, ми спремамо нашим зубима печено, кувано месо и т. д. Покрај тога обдарен је човек још и слободно покретном руком, његови предугачки прсти у стању су све да врше.

Млечњаци су господари до седме године, а у седмој години трећи кутњак предскаже им пропаст царовању, и они нападају један за другим у оном истом реду у ком су и поникли. Сад се на њиовом месту посаде стални зуби, који остану донде, док човек живи, ако њих опет зуб времена не уништи. К сталнима се придруже још дванајест, те их је на броју свега 32. Последњи кутњаци појаве се као претече развијеног човека у 20-25 год. Те зато се зову: зуби мудрости. У двадесетој години тек напуне се уста бисером. Овако је у већини случајева, али природа не трпи поповање, па зато и неје чудо да, било у броју, било у облику, правцу или времену кад се зуби покажу толико изузетака од главног правила имаде. Зато се и ми не чудимо, кад читамо да се је Лудвик XIV већ са неколико зуба родио; али то је чудо и грдна срамота да бедне чанколизе и подле удворице, с тим лаковерну светину заваравашу, представљају јој то као знамење величине и мудрости тог господара.

Пре него пређем на користи, које човек од зуба ужива, хоћу да летимице напоменем нешто о микроскопској грађи и хемијском

саставу зуба, што они по правди и заслужују. Па опет се зато са ничим тако мађијнски не поступа, ко са човековим телом у опште, а са зубима на посе. Ја нећу овде да наводим све оне несреће којима с једне стране индустрија помаже да народ гомилама скапава у тамницама од фабрика, а с њом под руку ћев ћесарева доприноси те да крвљом хиљаде пере своју част, а да трулежом њиови лешина по вољи божијој проузрокују заразе које уништавају десетак од целог света. Спољашња слика зуба је различита по подели рада. Једни од њих секу, ми их познајемо под именом *секућихћа*; други цепају, те их зовемо *ћасјацима* или *очњаџима*, а трећи самлевају све оно што мед њих доспе, и то су *кућњаџи*. Али има зато опет на свакоме нешто, што је свима сродно и што се код свију понављава. Ми налазимо код сваког један део који у уста вири и који ми *круном* зовемо, онај пак део који је у зубње вилице усађен јесте *корен*, а средина између обојих представља *враћ*. Корен је код неких зуба једноставан, код других се раздваја.

Поглавита маса, из које је како круна тако и корен саграђен зове се *зубна косћ*, која је по Чермаку из самих куглица саграђена, међу којима се налазе канали. Круна је покривена *емаљом*, а на врху ког је један фини слој, али ког ни хемичке материје не могу тако лако да поруше. Емаљ је састављен из малих призматичних листића. Преко зубне кости на корену лежи *цеменћ*, који је листасте грађе ко и свака кост са кошчаним куглицама, а све то облачи једна опна која је са судовима и ливцима снабдевена. У унутрашњости је зуба дупља испод облика ко и круна, у тој дупљи су живац и судови зуба, кога је заиста многи добро запамтио и бар је онда добио страхопоштовање на спреам тог осетљивог дела његовог тела, које се сад тако душмански свети, који му тако зајам враћа. Зубобоља је ужас за свакога, а сам Шекспир ко да се из искуства овако о њој изражава: „Још до данас нема философа, који би стрпељиво зубобољу сносио.“ До зубне дупље доспе живац у пратњи судова кроз канал, који кроз корен води. Колико зуб корена има, толико и живаца имаде.

Но не само по својој грађи разликују се те честице зуба, већ и по њиовом хемичком саставу. Код зубне кости од сто делова отпада тридесет делова на органску масу, које код емаља тек два-пет делова има. Остало је већим делом фосфорно кисели креч а покрај њега је још у мањој мери угљено кисели креч и још други незнатнији састојци. Ова хемичка тела зову се базе, оне се са киселинама једине.

Оволико нека буде доста, али овде морам још то да напоменем, како је природа вешта мајсторица; као што сте чули ту је било и креча и ђавола и шта ти још не, и цемента да само дичније и личније

буде дело. Све је по плану подигнуто, свашта има своје опредељење. Ово је сјајан пример, да се не само српски певач одушевљава за добре зубе, већ и мајка природа високо цени то своје љубимче, зато га је и одарила гвозденом снагом.

Али не само српски певач, већ су још у прастаро време, народи где је било легло образованости велику пажњу поклањали лепоти зуба, сваки по свом укусу. Зна се да су шта више Египћани, Асирци и Персијани носили вештачке зубе.

То је исто познато и о раскошним Римљанкама и Сицилијанкама. Албуказис, арапски физичар, је у првој половини 12 столећа вештачке зубе справљао од говеђих костију. Кад је енглески краљ Јован од једног чивутина 1000 марака тражио и кад му тај не даде, то он заповеди да му се сваког дана један зуб извади ко највећа казна и срамота, и чива изгуби пре седам зуба, но што би неправедно толику суму новца платио. На крају петнајестог столећа добио је зубни лекар Флинт од Рихарда III дневно шест пенс-а да лондонској сиротињи забадава болне зубе вади. – Европејци уживају у белим зубима, Азијати у црним или црвеним; Кинези зато бојадишу своје зубе црно, а источни Инђијци црвено. (Кленке).

Поред толиких пријатеља лепих и здравих зуба, наводим вам још и неуморног природњака, који обилази цео свет поради науке, и он је пресрећан, кад од ма какве животиње зуб дочепа, јер он му је највернији атлас, у ком је цела животиња исписана, зуб је отворена јасно написана књига о саставу и раду сваке животиње, зуб је огледало у ком се цела животиња огледа. Он по зубу суди, да ли је то грабљива или питома животиња, он по њему изводи грађу читаве животиње. Зуби су другог облика код месождера, а опет другог код животиња, које траву пасу, на кратко зуби су од ране много зависни. Природњаци су знали вредност зуба и онда да употребе кад су хтели животиње у групе да поделе, и ми находимо сисаре, који се поред других особина још и по зубима разликују. На овом месту хоћу да споменем још једну услугу, коју зуби једној животињи чине, а то је дабар, који својим оштрим и јаким зубима подебела стабла одваљује, која ју служе за грађу његове колебе, која је мало мања од обичних колиба сиротиње и пастира.

Сад да наређам врлине зуба за човека, да изнесем по могућству сва она добра, што човек од зуба има у млогом погледу. Сваки зна да хвали и да цени зубе лепотице, који ко два бисерова низа о белом врату лепе девојке красе румен уста, не можеш да се нагледаш њиовој лепоти и убавом реду – како ли је гадно, како ли неотице окрећемо главу кад је лице ко снег бело, али кад је цура крезуба, онда не је ништа у стању да нас занима, чим видимо испале зубе,

који преко усана вире, ми их се у невољи грозимо. Како је други мирис, какав је задах лепојке кад су зуби чисти, каколи је то другојачије кад су зуби нечисти. Где су сви зуби на једном месту, ту је и лице округло ко јабука, а кад зуби нестану, онда испадне дољна вилица напред, образи се уберу, саме боре красе лице на место здраве румен јагодица и на место слике девојке указује нам се штрба бака и онда се Француз обично овако изражава: „Le nez et le menton se disputent entre la bouche.“ Зуби су се грозно осветили.

Али нит је крај нашим гресима, нит освети. Док су зуби здрави, чисто нам изгледају ко кутија шећера, а онда ко не би још уживао кад се дочепа те кутијице, да из ње сиса мед и шећер, и да дише красан мирис девојачких недара. Какав ли је поглед у уста, где се сусретају гнојеви црни окрнци, који распростиру страشان смрад, који те у несвестицу доводи; а на том уживању ће се заиста свако, ко осећања има лепо да захвали. И сам говор је промењен, кад зуба нема. Глас младе цуре, која ти на уву гуче, звечи ко глас баке, а ако је певачица, изговор је несносан, она не може да речи производи какав ваља, и сам славујски глас је покварен, она је пропала.

Ако је зуба у једној вилици nestало, онда на скоро и на другој пропадну. Од кутије шећера постала је кошара краља Аугија, и онда нам треба Херкулес, па и тај не може да то поправи, да изгубљено добро поврати. Па још од каквог је штетног уплива трулеж по цело тело, живели ми под небом Италије те баште Европе, дисали ваздух какав се само замислити може, и тај ће да смрди, и тај је убитачан по дисање.

Све то као да исчезава испред задаће зуба при варењу. Они ситне, самлевају рану, те је тако спремају, да је доцније делови за варење лакше усвајају. Поред овог жвакања дражи жлезде, које пљувачку луче, и која такође служи у неколико да нека тела промени, у неколико пак да онако залогат приуготови да без повреде пређе теснаце и препреке док до желудца дође. А да ли треба и то да опомињем, од какве је вредности добро варање по тело; а да од тела и ум зависи о томе нас још стари у њивој древној изреци уче: „Mens sana in corpore sano“. Како је стара а како пуна истине та мудра изрека! А да к томе и зуби што доприносе зар ће ико да посумња? То је тако јасно баш ко сунце. А сад држим да не је вредно да зубе багателишемо. Па докле у опште са отворенијим очима да погледамо на наше тело, дотле ће да буде наша мука у залуд. Наше семе ће да пропадне на слабој земљи. Па зар је чудо, да трошно тело само недоношчад и богаље на свет доноси. Овде се сећам и изреке Кир Спиридона чувеног механције. – Код Кир Спире било се

неколико младе браће искупило са бледим лицем и упалим очима да поред чаше неготинца већају о златној српској будућности. Било је ту ватрени речи и лепих жеља, неготинац је учинио своје, а браћа не заборавише да си при расанку у Призрену rendez-vous даду до првог пролећа. „Гречески кефалос“ је пажљиво слушао те говоре, па кад га један ко из шале запита шта он мисли, са философском ладнокрвношћу одговори стари Грк: „мозе, мозе, ама сос пасос и до Јанине“. Слабуњави синци српски не су уливали старом Грку поштовања он је губио сваку наду, кад је гледао како су ломни ти борови што ће да целу Европу задрмају.

Поред немарности има за цело и таквих, које незнање упропаштају, па за те нека буду неке опаске намењене о шкодљивостима, које зубе лагано сарањују; да их знају, па да их се чувају, а навешћу и неколико речи како ваља да се зуби негују па да буду дурашни.

Зуби пропадају услед двојакних узрока; или је снага и количина штетних уплива голема да зуб не може да одоле, или је он сам мекушац, па подлегне свакој и најмањој несрећи. Код неких се људи пак налазе зуби ко челик тврди; ови се слабо за њих брину. Који ће после господског ручка још на зубе да мисли. „Сит гладноме не верује.“ После ручка је на реду мока и лула. Код здрави и срчани људи и зуби су чврсти, а код слабе мајке све рамље па и млеко мајчино не може да одоји јунака. На то треба велику пажњу обраћати, било то мајка или дојкиња, јер кад је основа трошна и слаба, на чему ћемо онда да подигнемо дуговечну зграду. Рана је од моћног уплива на добре зубе. Поред ране разуме се нега је у опште на првом месту; главна је брига свакој мајци да је синчић здрав а то зависи од многог чега. Хрђаве околности доприносе, да су здрави људи по варошима реткости, јер је ту гњездо многим тешким болестима, свака зараза је по варошима на дневном реду. Што је зуб млађи тим пре подлегне он рђавим упливима.

Ја сам напред споменуо да је зуб саграђен од једног органског дела, који се квари услед трулежа, а други неоргански куда сам споменуо кречне соли и т. д. тај се сруши под упливом киселина.

Киселина и трулеж то су оне важне чињенице што поруше и најјаче зубе ко да их не је ни било. Па и сам трулеж производи киселину, која је управо узрок да нам цео век кисео и горак постане.

Често је довољна најмања пукотина на емаљу које радо постају кад се тврда тела као што су кости, ораси, дрвца и т. д. зубима ситне. И да не спомињем оне вештаке, који велике столове у зубима носе или као што сам сам очевидац био, где је један дуплу стаклену чашу у комађе изгризо.

На овом месту ваља још да напоменем уплив топлоте на зубе, јер ту се много и премного претерује. Заболело каквог човека ма што, он је одма ту са назебом, на њега се свако каменом баца. Многи држе да пукотине постају усљед промене топлоте. Опити су испали друкче, они су нам друго показали, тако су зуби једно за другим из кључане воде у ледену воду турани, па пукотине нигде не беше. При свем том не оглашујем промену топлоте ко сасвим невину.

Кад је већ трулеж у велико, онда се настану у устима свакојаки паразити биљни и животињски. У устима пропадају и најлепши зуби, паразити још ускорављују пропаст најлепшег уреса наших уста. Разоравање напредује сад брзо и за кратко време па је започео и сам живац да страда, који ужасним боловима оплакује своју пропаст. Та зубобоља може да постане усљед разних повода, узрок може да буде разноврстан, али његово је сљедство код живца бол. Против тога има сијасет општих сретстава који хоће да помогну па макар какав узрок био, а то је превара, то је лоповлук, то је непоштена спекулација, да се на сваки начин до новаца дође. Пре неколико година је један са таквом лекаријом ларму у новинама подигао и до лепог имања дошо, па кад га један познаник у друштву запита: да ли је његова љекарија доиста коме помогла, то је он показивајући на свој цеп сасвим најивно одговорио: „мени“.

Сад да се запитамо одакле те киселине? Киселине доспевају у уста као сирће, воће, са раном или ко кисела испарења код хемичара и апотекара, или ко лекарије. Киселине у устима постају од ране, која у устима заостане, при нечишћењу уста и зуба, те ту пређе у трулеж у тако звано *кисело врење*. Особито је то у устима могуће што је ту довољно влаге и топлоте. Осим тога у самим устима постоји извор злу ту у течностима, које се у усној дупљи луче. Ту је плувачка, која алкалски реагира што је противно киселинама и која чува зубе од трулежи. Али поред тога у устима се излива и течност, која се у жлездама злузе опне лучи то је слуз, он је кисео. Кад је плувачке и слуза подједнако онда не је слуз штетан. Ако ли је? Ко што је код болести лучења слуза живље и плувачке млитавије или је слуз јако кисео, кад се слузне опне у дражењу наоди, онда су зуби изложени највећој опасности, шта више понекад је и сама плувачка кисела, у неким болестима ко код шкрофулозе слуз је тако тегљив да се тако лако не може са плувачком мешати; – и то се све заклено само против зуба.

Не могу да завршим ову ствар а да шећер не споменем, па да кажем свима онима, који се радо посланица лаћају, да и шећер при свом сладком укусу може да рђаве последице на зубе, да на читаво тело навуче. Шећер сам по себи не је шкодљив али у усти где је

згодне влаге и топлоте, где је приступ ваздуга ту, он врло радо прелази у млечну киселину, а киселина то је баук. Ако се зуби лепо очисте ту квара нема. Из овог нек српска мајка „правоученије“ добије, да је сасвим погрешан онај начин, кад хоће да дете стиша а она му пуни уста шећером и посланицама. Она може бити и не зна да му с тим у ручице даје двосеки оштри мач, који је на срце дечије упрт. Јер ко незна од каквог је уплива покварен желудац у опће варење на детињство човека.

Хрђаво дејство шећера опажамо и код посланичара и шећерџија. Они истина не воле своје производе али ваздух је пун шећерног праха, где они живе. Он доспе и до зуба те их тако поквари.

Још једно питање врло важно и животно, и ако не тако замашно ко источно јест: Је ли пушење дувана зубима шкодљиво? Ту одговарам са велико НИЈЕ! Свако зна оно старо искуство, да се месо од трулежа, чува кад се у димњак веша. Код правих дуваница зуби су здрави и ако је који шупаљ то траје време, и прођу године док сасвим пропадне. Зуби су истина црни што никако не је дражесно, нит имају право да се бисером зову, али су здрави.

Ако овде нешто о нези зуба речем, држим, да ћу тако најлакше да бесној шарлатанерији подсечем крила, која се већ кроз нека српска гласила почела и код нас шири, да наш патећи свет вара и новац на фини начин краде.

На првом месту не заборавимо зубе док се развијају. Ако је мајка или дојкиња слабуњава или са рђавим зубима, то нека јело при сваком обеду бар врх ножа са фосфорокиселим кречом једе. Фосфорокисели је креч тако исто потребан као и со. Он служи за грађу како зуба тако и осталог костура. Не јуначи се па не употребљавај зубе за оно, зашто они не су скројени.

Држи уста у чистиој и а зубе чисти онаквим средствима, која киселине шамане и безопасним чине. Зуби се најбоље чисте прво једењем, јер зуби, који не жваћу покрију се слюзом, а сваки се орган онда најбоље сачува кад врши свој опредељени задатак. При чишћењу служимо се друго четкицом, која нити треба да је оштра нит сувише мекана, средина је златна. Са четкицом не треба трти попреко зуба, то поквари десни и на емаљу мале браздице проузрокује, већ код горњих зуба са четкицом одозго на доле, а код дољних одоздо на горе води. Чачкалица се може употребити, али од меканог дрвета и не одвећ оштра или од пера гушчјег.

У јутру чисти свако које нека иоле на своје тело пази своје зубе, а то ваља и у вече пре спавања да се понови, и после сваког обода бар чачкалицом очистити и устајалом водом ваљано испрати ваља.

Са чим ваља још зубе чистити то је тако исто од великог значаја, што не треба превидети.

Кад не би времена жалили онда би и вода довољна била али свако зна да сапун прање олакшава и ускорава. Ми смо напред чули да се при чишћењу ваља таквих средстава послужити која киселину безопасном чине. Ту задаћу подпуно извршује сваки чист сапун. Разни мириси сапуна не приносе ништа цели. Па ко још за мирис немари, тај нека се најбоље послужи тако званим медицинским сапуном ког у свакој апотеци има. Тај је сапун бео, чврст, благог алкалског укуса у води се потпуно раствара.

Од зубних прашкова иште се такође да су алкалски да су ситни и под прстима се не смеу песковито осећати. Прашак је онда добар где су зуби забатаљени, а код чистих може се како сапун тако и прашак употребити.

У новије доба јако је у моди да се зуби чисте са прашком од угљени, који што је противан трулежу био би тако изредан прашак, али због следећа два узрока је сасвим штетљив. Честице угљена драже десни, а временом се црна ивица образује, која траје непрестано. Други је узрок што ништа не може тако лако ко честице угљена, емаљ у саме браздице да издуби.

Исто тако штетна навика је и чишћење са пепелом дуванским. Горе сам споменуо да треба да је прашак алкалски али не преко мере, као што је пепео од дувана који зубе нагризе, па се окрону. Ово чишћење зуба са сапуном не могу довољно да препоручим и то само на добро сваког човека. Свако од нас нека помисли шта све ужива од добрих зуба. Лепа госпођица не треба да заборави, да и зубима припада један део оне хвале, којом је сваки младић обасипље, и да су њеном успеху да каквом заљубљеном официру мозак заврти, поред ђаволастог осмејка и зуби много допринели. А шта да речем о благоутробију господина „совјетника“, који се повукао у мир, да може с миром да служи идолу његовог блаженства – трбуху, он се не сећа да су и зуби пионири, који му помогоше да тако свој трбушчић нађика, те да тако и физички и морално одговара српском „совјетнику“. Али тек морално је дужан зубима дуг који он не може никада да врати; кад су га оно међ браћом у седници овековечили, кад је на утеху потлачене браће његове бурно саветовано, која је сарма боља. Он је устао па са величанственим достојанством на свој трбух пооказујућ доказао; да је куд и камо боља она са лишћем винове лозе. Други су одобравали, он је победилац. А да не је зуба, не би било ни апетита, па ни финог носа да сарме разликује.

Да би на крају узнео врлине зуба до небеса, то не пропуштам да вас опоменем и на зубе Малог Радојице. Ко не зна од нас песму

„Ага Бећир-ага и Мали Радојица“. Доиста се сви сећамо тог српског ајдука кога бесан ага удара на муке свакојаке. Али челик Србин „нит се миче нити дахом дише“ ни онда, кад му клинце под ноктима ударају. И ту притичу зуби у помоћ Срб-јунаку, они ваде клинце из ноката и избављају Радојицу најтежих мука. Па зар то не је похвално? А сад кликнимо и ми сви сложено из једног грла са српским певачем:

Ситни зуби
Два низа бисера,
Кад се смеје
Ко да бисер сеје.

Лаза Илић

Литература:

1. Матић АМ. Нешто из живота и рада друштва „Зоре“. *Зора*, књижевни рад српског ђачког друштва у Бечу, накладом српског академич. друштва „Зоре“, Беч, 1875
2. Суботић ВМ. Прослава 50-годишњице Српског Академичког Друштва „Зора“ у Бечу о Видову-дне 1914. год., У Београду, Акцидент штампарија Рајић и Поповић, 1914
3. Ђоровић В. Историја српског академског друштва „Зоре“ у Бечу (прилог историји омладинског покрета). Рума, штампарија Ђорђа Петровића, 1905
4. Вацић З. Др Лаза Илић (1852–1918) – Биобиблиографија. *800 година српске медицине – Други Соколски зборник*, Београд, Српско лекарско друштво, 2013